

Sukuperinteen tallentaminen

On oikeastaan melko hämmästyttävää havaita, että sukututkijoiden huomattavasta aktiivisuudesta huolimatta sukuperinnettä on kerätty hyvin vähän. Usein innostuksissamme kahlaamme useita sukupolvia ja satojakin vuosia taaksepäin. Lopputuloksena on kuitenkin vasta luuranko. Joukko syntymä-, vihkimis- ja kuolinaikoja. Varsinaiset lihat puuttuvat kuitenkin vielä luiden ympäriltä. Tällä välin isovanhemmamme, tädit, sedät ja muut sukumme menneistä vaiheista tietäneet henkilöt ovat ehtineet kuolla. Olisikin, ehkä järkevämpää aluksi selvittää vain lähisuku, haastatella heitä ja jatkaa sitten eteenpäin.

Tarkastelen seuraavassa sukuperinteen tallennusta lähinnä itse perinteen keruutapahtuman kannalta. Perinnettä voidaan kerätä monella tavalla, kasvokkain tapahtuvana haastatteluna, postitse tapahtuvana lomakehaastatteluna tai kirjoituskilpailuiden avulla. Keskityn seuraavassa kuitenkin kasvokkain tapahtuvaan haastattelun suorittamiseen.

MITÄ ON SUKUPERINNE ?

Aluksi on ehkä hyvä kysyä, mitä sukuperinne on. Selkeätä määritelmää ei ole annettu, mutta tätä voisi lähestyä siitä näkökulmasta, mitä perinteellä yleisesti tarkoitetaan.

Folklore eli henkinen kansanperinne on jaettu usein kolmeen osaan:

- 1) kansanuskoon
- 2) tapakulttuuriin
- 3) runouteen, kertomuksiin, lauluihin ja sanontoihin

Henkinen kansanperinne koostuu tiedon, taidon ja kokemuksen yhteisöllisestä pääomasta.

Perinnettä ovat automaattisesti yhteisön kaikki käyttökelpoisiksi, hyödyllisiksi, arvokkaiksi, turvallisiksi jne. kokemat ajattelu- ja toimintatavat, joita vaalitaan ja rikastetaan, ja jotka halutaan siirtää tuleville sukupolville niiden arvon vuoksi. Näin

ajateltuna kaikilla yhteisöillä, ovat ne sitten kyläkuntia, heimoja ja kansoja tai lääkäreiden, lastentarhanopettajien tai raudoittajien muodostamia (työ- tms.) ryhmiä, on omat traditionsa.

Yksinkertaisesti sukuperinnettä on kaikki se, mitä suvun ja perheen piirissä on pidetty jatkuvasti kertomisen ja toistamisen arvoisena, ja mikä on haluttu siirtää seuraavalle polvelle.

Tällaisia asioita ovat:

- muistitieto suvun alkuperästä ja ensimmäisistä asuinpaikoista
- muistitieto suvun jäsenten myöhemmistä olinsijoista ja heidän vaiheistaan, avioliitoistaan, sopeutumisestaan, kohtaloista sotien vaiheissa jne.
- kuvaukset sukutavoista
- muistitieto voimakkaista tai erikoisista persoonallisuuksista
- elämäkerrat
- toistuvat perheen ja sukupiirin käyttämät tokaisut, sananlaskut, laulut, jutut ja rukoukset.

Samoin kuin lähtiessämme sukupuuta laatimaan, tulisi perinteen keruukin aloittaa omasta itsestä. Helpoimmin pääsee liikkeelle omista muistikuvista. Voimme esittää itsellemme kysymyksen, mihin muistoihin isoäidilläni oli piinallisen usein tapana palata. Mitä kaskuja ja vitsejä suvussa on ollut tapana kertoa? Mitä neuvoja äiti aina kertasi? Mitkä tavat toistuvat suvun ja perheen parissa päivästä ja vuodesta toiseen?

Lähdettäessä tallettamaan perinnettä on huomioitava, että suullinen perinne on aina yksilöllisesti väritetty. Ihmisten muisti oikkuilee. Haastattelijan tehtävänä on kuitenkin tallentaa perinneaineisto sellaisena kuin kertoja sen hänelle esittää. Historiallisia tosiseikkoja koskevia tietoja voi tietysti lisäkysymyksen pyrkii tarkentamaan.

On muistettava, että pelkkä asiakirjojen antama tieto ei välttämättä kerro mitään edellisten sukupolvien elämänarvoista ja heidän henkisestä maailmankatsomuksestaan tai heidän tunteistaan. Haas-

tatteluiden avulla saadaan talteen sellaista ihmistä ja yhteisöä koskevaa tietoa, joka normaalisti jää virallisten asiakirjojen ulkopuolelle ja joka muuten katoaa ihmisen kuoltua.

Kannattaa myös huomioida, että elämäkerrallinen aineisto ei ole aina pelkästään sukua kiinnostavaa, vaan sillä voi olla myös yleistä kiinnostavuutta tutkijoille. Elämäkertoja ja elämäkerrallisia tietoja ovat käyttäneet hyväkseen monet ihmisiä tutkivat tieteet: perinteen tutkimus, historian tutkimus, sosiologia, psykologia, antropologia, lääketiede, psykiatria.

TYÖN TAVOITE

Omaelämäkerralliset muistelmat värittävät muuten ehkä puisevaa pelkkiä numerotietoja sisältävää sukututkimusta. Perinteen keruu voisi olla esimerkiksi sukuseuralle yksi toimintamuoto. Sukukirjojen luettavuuden lisäämiseksi sukuseura voisi järjestää vaikkapa elämäkertakilpailun.

Haastattelun voi toteuttaa monella tavalla. Jos tiedämme, että haastateltavalla on tietoa meitä kiinnostavasta aiheesta, voimme laatia kysymykset sen mukaan ja pysytellä vain tässä aiheessa. Toinen mahdollisuus on ns. avoin haastattelu, jota perinteenkeruussa on myös paljon käytetty. Tällöin selvitetään haastateltavan repertuaari. Haastateltava saa edetä tavanomaisen keskustelun ehdoin tai eräänlaisella tajunnanvirtatekniikalla, eikä hän kaikissa tapauksissa edes tiedä olevansa tutkimuskeruun kohteena. Saatuaamme selville aihepiirit, joista haastateltavalla on ehkä paljonkin kerrottavaa, voimme jatkaa toisella kerralla vain tästä määrätystä aiheesta.

Perinnehaastattelu on luonteeltaan päämäärähaakuista keskustelua, jossa haastattelija antaa kertojan muistella kaikessa rauhassa. Haastattelija ohjaa kuitenkin keskustelua, tekee lisäkysymyksiä, syventää, palaa kesken jääneisiin aiheisiin. Tätä varten haastattelijan on syytä merkitä keskustelun kuussa muistiin lisäkyselyä kaipaavia asioita.

Perinnehaastattelun tavoitteeksi on hyvä asettaa arkistokelpoisen tutkimusaineiston kokoaminen. Jos nauhoitus/muistiinpano on tehty huolellisesti ja jos haastatteluun liittyvissä papereissa/nauhoissa on riittävästi tietoja haastattelusta ja kertojista, aineistoa voivat helposti käyttää muutkin kuin nauhoittajat. Tavoitteena on saada esiin tapahtuma tai tapahtumasarja ja sen tulos sekä kertojan arviointi kerrotuista tapahtumista.

HAASTATTELU JA SIITÄ SOPIMINEN

Yhteydenotto:

Kysyttäessä, voisiko tulla haastattelemaan, saa yleensä vakiovastauksen, että enhän minä mitään tiedä tai en muista. Tällöin auttaa se, että tutkimusteema on tuotu esille myönteisessä mielessä, ilmoittamalla, että tämä on tärkeä haastattelu ja haastateltavalla on tärkeää tietoa, "monet ovat kutsutut, mutta harvat valitut" tyyliin. Haastattelija osoittaa olevansa kiinnostunut haastateltavan tiedoista (Tehän olette ainoa tästä joukosta, joka on vielä elossa. Juuri teillä on sopivaa tietoa. Pienetkin tiedot ovat arvokkaita, yms.) Heti perään on myös hyvä kysyä, kävisikö haastattelu ja mikä aika voidaan sopia. Tällöin haastateltava ei ehdi ujouhteensa tai vanhuuteensa vedoten kieltäytyä. Jos haastateltava ilmoittaa olevansa sairas tai ei jaksa, on syytä luovuttaa.

Kontaktin ottaminen ei saa tapahtua liian aikaisin. Viikkoa tai muutamaa päivää etukäteen sovitaan haastattelusta.

Haastattelupyynnön esittäminen ovella on huono vaihtoehto. Useinkaan haastateltava ei ole heti valmis. Näin voi kuitenkin joutua tekemään, jos ei ole puhelinta. Haastattelupyynnön voi esittää myös kirjeitse. Paras vaihtoehto on kuitenkin esittää asiansa puhelimessa. Paras ajankohta haastattelun tekemiselle ovat arkipäivät klo 10 -20. On huomattava, että useimmille lauantai ei ole sopiva päivä.

Haastateltavien määrä:

Haastateltavia on hyvä olla paikalla vain yksi kerrallaan. Jos paikalla on useampia henkilöitä kerralla, voi syntyä ongelmia, esimerkiksi silloin kun kukin muistaa eri tavalla ja he alkavat kinata siitä kuka on oikeassa.

Haastattelupaikka:

Suosittelavin paikka on yleensä haastateltavan oma koti. Julkisissa tiloissa taustahäly saattaa olla häiritsevä.

Haastattelun pituus:

Ei ole olemassa mitään ehdotonta aikamäärää. Yleensä parin, kolmen tunnin jälkeen on hyvä lopettaa ja mikäli haastateltavalla riittää kerrottavaa, sitä voi jatkaa toisena päivänä.

Välineistö:

Tilanteen mukaan voi harkita, kumpi on parempi, nauhuri, vaiko kynä ja paperia. Molemmilla on hyvät ja huonot puolensa. Ellei hallitse pikakirjoitusta, voi kynällä muistiinpanoja tehtäessä jäädä merkitsemättä jotain hyvinkin olennaista, nauhuri tallettaa kaiken kerrotun. Nauhuri saattaa kuitenkin joissain tapauksissa pelottaa niin paljon haastateltavaa, että haastattelusta ei tule mitään. Vaikka käytäisikin haastattelun tekemiseen nauhuria, on syytä pitää käden ulottuvilla kynä ja paperia lisäkysymysten muistiinmerkitsemistä varten. Usein paristikäyttöinen nauhuri on helppokäyttöisin. Aina ei ole pistorasiaa lähellä.

Aloitus:

Haastattelu on hyvä aloittaa kertojalle tutuista asioista, esimerkiksi hänen omista elämänvaiheistaan (kertojan vanhemmat, sekä oma elämäkerta: lapsuus, koti, nuoruus, kodista lähtö, avioliitto, eri asuinpaikat, lapset, työ jne.). Tällöin kertoja tottuu tilanteeseen parhaiten. Haastattelija saa samalla usein aiheita hyviin kysymyksiin kertojaa kiinnostavista asioista.

Kysymykset:

Mikäli tunnemme haastateltavan tai tiedämme hänestä jotakin, voimme ennen haastattelemaan lähtemistä muistella mitä kaskuja, vitsejä tai kertomuksia haastateltavalla on ollut tapana kertoa ja tämän pohjalta voimme lähteä hahmottelemaan kysymysrunkoa.

Kysymysten tulisi olla selkeitä ja yksinkertaisia. Niiden tulee rakentua haastateltavalle tutuista sanoista. Ei esim. sivistyssanoja tms. haastateltaessa kansakouluja käymätöntä maatyömiestä. Ihannetapauksessa saadaan syntymään luonteva keskustelu. Ei saa syntyä ns. revolverihaastattelua. Kannattaa aloittaa aika neutraaleilla kysymyksillä.

Kysymysten laadinnassa tulisi edetä niin sanotulla suppilotekniikalla. Eli edetään vähitellen suurista kokonaisuuksista pieniin yksityiskohtiin niin pohjalle kuin on mahdollista.

Kysymykset voidaan jakaa kahteen osaan

1. tosiasiakysymykset, joita ovat

- julkiset tosiasiakysymykset (Mitä järjestöjä kotikylällä on toiminut ?)

- yksityiset tosiasiakysymykset (Milloin itse menit mukaan ?)

Julkiset tosiasiakysymykset ovat usein vastauksiltaan epätarkkoja, summittaisia, jopa harhaanjohtavia. Mikäli meillä on asioista asiakirjoihin perustuvaa tietoa, näiden avulla voimme jonkin verran testata haastateltavan muistin luotettavuutta.

2. arvostuskysymykset, joita ovat

- tunteet (Millaista oli olla mukana järjestön toiminnassa ?)

- asenteet (Oliko työ siellä mielekäästä?)

- arvostukset (Oliko työ mielekkäämpää kuin joku toinen ?)

HAASTATTELUN JA KESKUSTELUN ERO

- haastattelu on haastattelijan alulle panema ja ohjaama

- haastattelu on ennalta suunniteltu

- haastattelija on tutustunut käsiteltävään teemaan etukäteen

- haastattelun tarkoituksena on saada informaatiota tutkimusongelman kannalta tärkeitä ja keskeisiä asioita

- haastattelija joutuu motivoimaan haastateltavaa ja ylläpitämään motivaatiota

- haastattelija tietää roolinsa

- haastateltavan antamat tiedot ovat luottamuksellisia

Kysymykset laaditaan etukäteen. Niiden tulee olla teeman ympärillä pyöriäviä ja loogisesti eteneviä. Kysymykset etenevät kaukaa kohti pieniä yksityiskohtia. Useinkaan todellisessa haastattelutilanteessa emme pysty etenemään ajattelemassamme järjestyksessä. Valmiiksi mietityn haastattelurungon kysymyksiä voi kulloisenkin tilanteen mukaan kysellä parhaaksi katsomassaan järjestyksessä. Valmiiksi mietityt kysymykset auttavat pysymään aiheessa ja selviytymään ajatuskatkosten ym. pulmatilanteiden yli..

Olisi hyvä, jos löytäisimme haastateltavaksi henkilöitä, jotka ovat itse eläneet puheena olevana aikakautena ja voisivat kertoa omista kokemuksistaan ja tuntemuksistaan. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että emme voisi haastatella henkilöitä, jotka kertovat muilta kuulemiaan tarinoita.

YLEISIÄ OMINAISUUKSIA, JOTTA HAASTATTELU ONNISTUISI

Tärkein, mitä haastattelijalta vaaditaan, on kyky kohdata toinen ihminen. Haastattelijan koulutus tai oppiarvo ei ole ratkaiseva tekijä.

Haastateltavaa lähestytään ihmisenä (yksilönä), ei museoesineenä.

Ei saa imarrella haastateltavaa. Haastattelu on lopetettava informantin uuvuttua tai kyllästyttyä. Toimi tehtäväkeskeisesti. Sivuu mentyä pallo palautetaan keskelle hienovaraisesti ja määrätietoisesti.

Kielellinen kontakti. Vanhemmat ihmiset pitävät, että haastattelu aloitetaan teitittelyllä.

Ei saa kiirehtiä. Vuosikymmenien muistot eivät palaudu hetkessä.

Haastattelijan tulee esiintyä sivuroolissa. Itsellä neutraalit mielipiteet. Ei tule ottaa asioihin kantaa. Osoita kuitenkin kiinnostusta.

Haastattelijan tulee olla luotettava. Ei saa kertoa toisessa paikassa tietoja, mitä sai edellisestä talosta.

Ympäristön valinta: ympärillä olevat ihmiset, kiire, meluisa ympäristö jne. voivat häiritä.

Varmistu siitä, että kertojallasi on aikaa jutusteluun. Pian odotettavissa oleva ruokailu, lähtö jonnekin tms. vievät helposti haastateltavan ajatukset syrjään aiheesta.

Valitse mieluummin (mikäli mahdollista) pienehkö rauhallinen huone, jossa voitte olla kahdenkesken ja jutella rauhassa. Suuressa huoneessa tai ulkona nauhoittaminen on vaikeaa.

Jotta haastattelu onnistuisi, meidän tulisi tietää jotain kyseisestä teemasta. Jos tiedämme edes pääpiirteet, se auttaa jo huomattavasti kysymysten laadinnassa. Jos ei ole olemassa valmiina kysymyksiä, haastattelun eteneminen voi olla joskus ongelmallista, riippuen kuitenkin haastateltavasta.

Asia, josta olemme lähdössä etsimään lisätietoja, saattaa olla sellainen, mihin meillä on jo valmiiksi jokin ennakoasenne. Haastatteluita tehdessämme meidän tulisi pyrkiä objektiivisuuteen. Toisin sanoen omat mielipiteemme ja ajatuksemme eivät saisi vaikuttaa haastateltavan vastauksiin. Haastattelutilanteessa meidän tehtävämme on kysellä ja kuunnella, ei itse kommentoida kuulemaamme.

Lähdettäessä tekemään tutkimusta haastateltavalle / haastateltaville tulee kertoa, mistä on kyse. Tutkimuksen tarkoitusperät tulee kertoa, jotta haastateltava kokisi sen mielekkääksi. **MUISTA:** Kaikki mitä haastatelluilta on lainattu (valokuvat, kirjeet, lehdet yms.) on **EHDOTTOMASTI PALAUTETTAVA.**

Saadut tiedot ovat luottamuksellisia. Ja vain ne voidaan julkaista, mihin on saatu lupa. Useinkin kerronta saattaa eksyä niinsanotusti sivuraiteille ja tuolloin mukaan voi tulla tietoa, jopa suoranaisia juoruja, jotka ovat arkaluontoisia ja joita ei haluta kaikkien tietoon.

ONGELMIA JA SUDENKUOPPIA

Kyvyttömyys vastata kysymykseen on täysin normaali tilanne. Tilanne syntyy, kun esitetään liian monta spesifiä kysymystä. Tästä pääsee pois esimerkiksi menemällä yleiselle tasolle tai kysymällä jotain, mihin kuka tahansa voi vastata tai keventävällä kysymyksellä "asian sivusta".

Mikäli haastattelu ei tahdo edetä, voidaan katsoa esimerkiksi valokuvia. Kuvien selailu on aikaa vievää puuhaa. Usein törmää väitteeseen, ettei minulta löydy mitään kiinnostavia kuvia. Tällöin on sopiva aloittaa esim. koulukuvista ja perhekuvista. Kuvat saattavat palauttaa mieliin vuosikymmenien takaisia jo unohtuneeksi luultuja asioita.

Kaikille tapahtuma-ajankohdan muistaminen ei ole yhtä helppoa. Ajankohdan jäljittämistä voi yrittää valokuvien avulla tai viittaamalla johonkin suureen tapahtumaan haastateltavan elämässä, kuten tapahtuiko se ennen naimisiin menoa tai vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Älä keskeytä kertojaa usein.

Älä ylise tai hymähtele, sillä se kuuluu häiritsevänä nauhalla. Nyökkäile mieluummin vastaukseksi.

Älä katkaise nauhoitusta, vaikka keskusteluun tulee ajatustauko, jotain oleellista voi jäädä pois kun haastateltava aloittaa uudelleen kerrontansa.

Älä koskaan sano haastateltavalle, että hän kertoo huonosti tai ei tiedä jotain asiaa. Älä ryhdy väittelemään hänen kanssaan.

Muista, että ääninauhasta voi ainoastaan kuulla, ei nähdä. Jos kertoja esimerkiksi näyttää käsillään, että jokin on "näin pitkä", haastattelijan on sanottava pituus nauhalle, esim. senttimetreinä tai muuten selvää mittaa käyttäen.

Ihmiset, joita suositellaan puheliaina, eivät ole sitä välttämättä haastattelutilanteessa.

Jos sanotaan: "Se on se tyyppi, joka tietää kaikki tämän kylän asiat" hälytyskellojen tulisi soida.

Nämä henkilöt eivät välttämättä välitä haastattelijan kysymyksistä ollenkaan, vaan purkavat mieleisiään asioita ulos oman kaavansa mukaan.

Älä erehdy käyttämään murretta, jota et normaalisti puhu. Älä käytä sivistyssanoja tai muitakaan outoja ilmaisuja. OLE OMA ITSESI. Ei ylituttavallinen tai liian lähelle pyrkivä.

Kokemuksen mukaan haastattelutilanteessa on koitunut aineiston tarkkuuden kannalta eduksi se, että haastateltava ja haastattelija ovat edustaneet eri kulttuureja tai eri ikäluokkia. Tällöin on muodostunut yksityiskohtaista kommunikointia edistänyt "kahden kulttuurin kohtaamistilanne", jossa tiedonantaja on opettaja ja haastattelija tiedonhaluinen oppilas.

NAUHOJEN JÄLKIKÄSITTELY

Kaikista haastatteluista on käytävä ilmi ketä/keitä on haastateltu (nimi + syntymäaika ja -paikka), koska haastattelu on suoritettu ja kuka on haastattelija. Hyvä olisi, jos nauhalta tai muistiinpanoista löytyisi myös tiedot haastateltavan vanhemmista.

Nauhojen käyttökelpoisuuden takaa vain kunnollinen jälkikäsitteily. Näihin kuuluvat perustietojen merkintä koteloon ja sisällysluettelo tai ainakin edes maininta, mistä nauhalla keskustellaan. Sisällysluettelo voi olla hyvin yksinkertainen, esimerkiksi ranskalaisin viivoin merkitty, haastattelun mukaisessa järjestyksessä oleva luettelo asioista, joista nauhalla keskustellaan.

Mikäli haastateltavia on kaksi tai useampia (ei suositeltavaa), jokainen heistä antaa ääninäytteensä sanomalla nauhaan omat henkilötietonsa.

Nauhakoteloon on hyvä merkitä nauhoituksen käyttörajoitukset. Mukaan on saattanut tulla juoruja yms. tietoja, joita ei haluta julkisuuteen.

Vaikka haastatteluja olisi tehtynä vain muutama ja edellä mainittu jälkikäsitteily tuntuisi heti haastattelun tekemisen jälkeen turhalta, se kannattaa kuitenkin tehdä. Sukukirjat eivät useinkaan valmistu kovin nopeasti. Oma muistimme pettää, emme välttämättä muistakaan parin kolmen vuoden kuluttua, kuka kaukaisista sukulaisistamme milläkin nauhalla tarinoi ja mistä aiheista. Lisäksi nauhat voivat joutua jälkeläistemme haltuun esimerkiksi perinnönjakojen yhteydessä tai se luovutetaan sukuseuralle arkistoitavaksi. Heille sellaisella nauhalla, missä ei ole mitään lähtötietoja, ei ole mitään käyttöarvoa.

Mikäli kyse on paperilla olevasta muistiinpanosta, tulisi vastaavat tiedot merkitä paperin kulmaan. Mielellään samalle paperille kuin itse asiakin.

Jokainen haastattelutilanne on ainutkertainen viestintätapahtuma, jossa kaksi ihmistä kohtaa toisensa paitsi erilaisten roolien haltijoina myös yksilöinä. Ellei heidän välilleen pääse syntymään luottamuksellista, toista ymmärtävää ja kunnioittavaa yhteistyösuhdetta, osa informaatiosta jää kertomatta, kommunikaatiokynnyksen taakse. Haastattelutilanne on tiedonvälityskontakti, joka on palkitsevaa parhaimmillaan molemmille osapuolille. □